

tractura profunda i de llarga durada que continuarà deixant la seua empremta en els segles successius, traçant una línia recta entre passat i present.

Potser sí o potser no. Costa molt de creure en continuïtats tan llargues, de set o vuit segles. Però no és això el que realment importa, com tampoc el fet que la radiografia obtinguda de Nàpols siga igualment aplicable a d'altres ciutats italianes i europees, en particular l'escissió de la societat urbana en faccions rivals d'«amics, parents e valedors», organitzades verticalment de dalt a baix i habituades a recórrer a la violència per a resoldre els seus conflictes o imposar la seua hegemonia. Per una part, Nàpols, com molt bé mostra aquest llibre, és una altra cosa, i les lluites de bàndols i la criminalitat organitzada a què acabaren donant lloc no eren només el resultat de la debilitat del poder públic, sobirà, sinó de la fallida de l'Estat, d'un estat reduït a la condició de carcassa buida, corcat des de l'interior per la col·lusió d'interessos entre el govern i els clans nobiliaris. Per altra part, el que veritablement importa, la principal contribució d'aquest llibre, és haver donat una altra visió, actualitzada i més penetrant, de la història de Nàpols, i a través seu, del Mezzogiorno en el seu conjunt, en els últims segles de l'edat mitjana. Una visió que no es queda només en la superfície, en l'escuma de la història política —o fins i tot d'una certa història econòmica esbiaixada i carregada de prejudicis—, sinó que es capbussa en les regions abissals, allí on perduren i es renoven amb força i formes diferents els sistemes i les estructures més profundes, siga la identitat de la «nació napolitana» o la pervivència d'un sistema criminal —l'apropiació «clànica» de la ciutat— que faria remuntar presumptament els seus orígens a més de vuit-cents anys enrere. ◀

Toni Mollà

DE LA CONFIANÇA I LA TRAÏCIÓ

De la traïció

Avishai Margalit

424 pp., 2017, Barcelona, Arcàdia

1

En temps de fusions i adquisicions d'empreses culturals, Arcàdia és una meritòria editorial independent que ha trobat el seu nínxol de mercat en la difusió del pensament i l'assagisme contemporani. Poca broma amb el negoci! Una autèntica excentricitat que, en contra del que poden pensar els pessimistes preventius, els ha dotat d'una gran presència en el mercat de la llengua catalana i en la discussió

pública de les idees als Països Catalans. Ben mirat, una editorial privada que desplega una missió de servei públic.

Des d'un principi, Arcàdia va establir unes línies complementàries en el seu catàleg de publicacions, que, en realitat, es reforcen i es prestigien l'una a l'altra. D'una banda, la producció pròpia, que inclou l'encàrrec o la selecció d'originals de les elits intel·lectuals del país, l'edició pròpiament dita i la promoció dels llibres resultants en un entorn competitiu, com diem, d'alta concentració de la propietat i amb un sistema mediàtic amb interessos empresarials propis o induïts. De l'altra, la traducció i difusió entre el públic catalanolector de les primeres espases del pensament occidental. Impagable divulgació didàctica, si així ens ho mirem. Al capdavant, la traducció és la connexió bàsica de les comunitats lingüístiques de dimensió mitjana amb la universalitat cultural: el diàleg més important entre cultures —entre les elits culturals, si més no.

Entre la producció en català, s'ha de destacar de seguida la promoció de la filosofia divulgativa —tota ho hauria de ser, al meu entendre: de Marina Garcés a Xavier Antich o Joan-Carles Mèlich, enciclopèdics mestres del pensament i assaigistes homologables en l'entorn general de la cultura europea. També el magisteri de Josep Fontana, amb el treball *L'ofici de l'historiador*. Entre les traduccions, s'han de destacar entre altres *Errata* o *La idea d'Europa*, de l'oceànic George Steiner, o els llibres de Richard Sennett, uns dels sociòlegs més suggeridors de l'actualitat: *L'espai públic*, primer, i *Construir i habitar*, ara fa no res, són llibres imprescindibles per a qualsevol investigador social. S'han d'esmentar també, en aquest mateix podi de la Champions del pensament, magnífiques aportacions de Rob Riesen, com ara *Per combatre aquesta època*, o de Zygmunt Bauman, com *Desconeguts a la porta de casa*, *Els reptes de l'educació* o *Retrotopia*.

2

Entre aquest magnífic catàleg, Arcàdia va publicar l'any 2017 *De la traïció*, d'Avishai Margalit, un assaig de recurrent actualitat perquè la traïció és un comportament humà diguem-ne «calent» —per entendre'ns— que convé analitzar de la manera més «freda» —si això és possible, que no n'estic segur del tot. Vaig llegir de seguida *De la traïció*, un treball impactant des de diversos punts de vista que em va oferir una autèntica caixa d'eines simbòliques per a acostar-me «intel·lectualment» a actituds i comportaments que l'experiència viscuda em situava més a prop de les vísceres que no del coneixement racional. Una lectura decididament alliçonadora.

Avishai Margalit, nascut a Jerusalem el 1939, catedràtic de Princeton, als Estats Units, és un originalíssim pensador, conegut —almenys en el meu cas— per les seues reflexions sobre les «societats decents» —aquelles societats «on no hi ha humiliacions dels ciutadans per part de les institucions, sinó respecte absolut a la seua dignitat». Poques, per tant! Un autor reconegut alhora pels seus estudis sobre la idolatria i altres intangibles imprescindibles per a interpretar els esquelets interns de les estructures culturals i, en conseqüència, els sistemes d'idees vigents en les respectives societats, incloses les mentalitats i les ideologies que formen els estils de vida, la manera de relacionar-nos i fins i tot de resoldre'n la discrepància.

«En paral·lel a la lectura», vaig escriure jo mateix en una ressenya de premsa sobre *De la traïció*, «l'Estat espanyol aprofitava la temporada de processons i *novios de la muerte* per a empresonar ciutadans catalans acusats d'«alta traïció» a la pàtria espanyola —una pàtria immutable per definició ontològica», segons veiem. I, en efecte, per aquella època d'ara fa dos llargs anys, com fluxos complementaris que m'afectaven vísceres i cervell, la lectura de Margalit i les actuacions repressives de l'Estat a propòsit de l'anomenat «procés català» han realimentat la meua perplexitat davant «d'una situació política impossible d'interpretar sense acudir a les ciències ocultes o les malediccions bíbliques». Passats aquests dos anys, no puc expressar-ho de cap altra manera que no siga apujar el to de la indignació com a ciutadà d'aquest estat suposadament democràtic, immersit en una perplexitat intel·lectual que no fa sinó créixer enmig d'un silenci còmplice que rebenta per totes les costures les meues conviccions més profundes, com ara la confiança en el pensament i la raó. De fet, la resposta oficial espanyola —però també la mediàtica i la cultural, en un sentit molt ampli— a un «procés» al meu entendre més civil que polític i, en qualsevol cas, inequívocament democràtic, ha estat la recerca del «traïdor» absolut, que és sempre i per definició el «traïdor a la pàtria» —boc emisari, alhora, dels deliris dels sectors ideològicament més intransigents.

L'estigma, escrivia fa anys Erving Goffman, «inhabilita l'individu per a una plena acceptació social», i l'estigma de «traïdor» és, sens dubte, l'estigma major. Un anatema que sovint ha pres forma de marca, com els números gravats sobre els presoners dels nazis, que van esdevenir marques físiques i ideològiques de per vida. Però la civilització grega, tan culta com vulguem, ja n'havia inventat el recurs segles arrere. Els talls i les cremades en determinades parts del cos advertien que una persona era un esclau, un criminal o, precisament, un traïdor: una marca que «l'inhabilitava», en definitiva, «per a la plena acceptació social». Els anatemes de classe, religiosos o ètnics, són també coneguts segons el context en què es

llancen. Al capdavant, les diferents formes del darwinisme ideològic serveixen per justificar la superioritat imaginada per l'estigmatitzador i la consegüent excomunicació, condemna i abominació de l'estigmatitzat, el qual esdevé la personificació del mal radical. La posició social de l'estigmatitzat reforça, per tant, la jerarquia de qui el condemna.

El tema, l'entendem de seguida perquè tothom ha estat traït en alguna ocasió en la vida personal, la qual cosa actua com a efecte pràctic de demostració de l'escriptura teòrica de Margalit. Però també convé remarcar, si seguim Margalit, que només es pot parlar de traïció quan el mal i el greuge causats tenen lloc «entre persones que suposadament mantenen una relació densa» i, per tant, aquell comportament posa en qüestió el vincle de confiança de què parlàvem. Insistim-hi: la «traïció» és una conculcació de les «relacions humanes denses», consistents i fortes, que són a la base del sistema cultural en què recolza la nostra societat. Per extensió, Margalit distingeix clarament entre moral i ètica, ja que la primera regula les relacions superficials que mantenim amb la humanitat en general —les relacions lleugeres— i la segona determina les relacions denses o fortes: les que ens vinculen a la família, els amics i la nostra comunitat immediata, basades, com diem, en una confiança amb els membres dels grups i les seues normes internes de relació. Al capdavant, la confiança és un valor que no sol fer-se explícit ni recordar-se verbalment perquè és un valor implícit a la relació —com si diguérem, un valor que es dona per descomptat. Només en aquest últim cas, segons Margalit, la deslleialtat o, per dir-ho col·loquialment, l'abús de confiança són entesos com a traïció. Al capdavant, la relació densa és entesa com la mostra més evident i determinant de la fraternitat —l'oblidada tercera pota del lema revolucionari francès! Precisament per això mateix, Margalit entén la traïció com «l'altra cara de la *fraternitat*», el seu verí més corrosiu. L'abús de confiança és, en conseqüència, una falta ètica molt greu.

3

Ara bé, l'acusació de traïdoria s'usa sovint com a arma llancívola contra opinions i comportaments que l'ortodòxia considera «desviades». Com una manera —ben sovint— d'anatematitzar i impedir la legítima discrepància. En aquest aspecte, l'acusació de traïdoria actua com la mare de tots els estigmes, erosiona la controvèrsia i fins i tot la democràcia deliberativa, amb perdó per la redundància. L'exemple canònic de les bruixes de Salem (Massachusetts, EUA) és recurrent perquè es tractava d'una cacera de bruixes que no eren tals, sinó que algú pretenia que ho semblaren. Arthur Miller va escriure una aplaudida obra de teatre sobre aquell

episodi de persecució i histèria col·lectiva. Els heterodoxos de qualsevol ortodòxia ho han patit en carn viva en totes les èpoques i geografies. El monumental llibre *El hereje*, de Miguel Delibes —en el qual, per cert, la València herètica és molt present— és de referència obligada. La publicació d'*El lamento de Portnoy* també va convertir Philip Roth en diana dels rabins més ortodoxos dels Estats Units. Finalment, Tony Judt, jueu britànic i llavors professor de la Universitat de Nova York, va patir l'empait ideològic per les seues crítiques a la política d'Israel! El cas del senador McCarthy i el Comitè d'Activitats Antiamericanes (!) contra els suposats procomunistes dels EUA també és ben conegut. No oblidem, finalment, que la persecució de bruixes, heretges i antipatriotes ha estat una cortina de fum per a camuflar interessos tèrbols i desenfocar l'atenció de l'opinió pública: la possessió de terres en el cas del Salem de Nova Anglaterra, el control de la informació i l'ortodòxia en el cas dels tribunals de la Inquisició o el fracàs de la política internacional dels EUA que descriu *Wag the Dog* [*Cortina de humo*], la memorable pel·lícula de Barry Levinson, amb guió de David Mamet.

Com és natural, Margalit esmenta el cas de les bruixes de Salem i el maccarthisme americà dels anys cinquanta com a justificacions creades per a «perseguir i eliminar els rivals ideològics», amb la invenció prèvia i l'assenyalament dels traïdors. Els valencians també vam viure una particular cacera de bruixes amb la invenció del «catalanista» com a traïdor a l'autèntica pàtria valenciana, i en l'acceptació acrítica d'aquell fantasma per part dels governs valencians portem una penitència que és un pes mort impossible de suportar. Un recurs per a «perseguir i eliminar els rivals ideològics» en un moment en què es debatien diversos projectes polítics i socioculturals per al país. Un recurs triomfant, no cal dir-ho. Una derrota «cultural» que determina, en darrera instància, certes polítiques públiques encara avui. Ara, els catalans pateixen l'acusació d'alta traïció. Però, si les coses van com van, potser demà la patiran tots els demòcrates de l'Estat perquè l'envit català, al marge dels seus objectius concrets, impugna el franquisme polític i psicosocial que controla els ressorts de l'estat compartit.

Per tot això, la traïdoria és un anatema que torna sempre a l'actualitat en els moments de crisi sociopolítica: és el darrer recurs, abans de les armes, del pensament reaccionari i de les polítiques antidemocràtiques. En aquest escenari, l'«alta traïció» és sempre política perquè es refereix a la traïció de «la sobirania i la integritat territorial». Margalit recorda que allò que converteix un acte en traïció no és el mal que fem a la víctima, sinó el mal que fem a la relació. Potser per això certes relacions han arribat a un punt de no-retorn. ◀